

PANWITALIZM (od gr. τὸ πᾶν [to pan] – wszystko; łac. vitalis – żywotny, żyjący; vita – życie) – pogląd głoszący, że wszystko jest żywe, że nie ma takiej rzeczy, która byłaby nieożywiona, że cały świat jest żywy, jest organizmem.

Genezy p. należy szukać we wczesnych religiach pierwotnych. Ludzie pierwotni (przedpiśmienni) postrzegali świat jako środowisko witalne podobne do łona, w którym wszyscy – tj. ludzie, zwierzęta, przyroda – zamieszkują. Wylaniają się oni w jakiś tajemniczy sposób z tego środowiska życiowego, a kiedy umierają, wówczas również w niewytłumaczalny sposób zlewają się z nim w jedno. Po to, aby żyć, ludzie i pozostałe istoty żywe zapożyczają od środowiska siłę życiową, energię do życia.

Już w starożytnej Grecji zauważono różnice w fenomenie życia, o czym mogą świadczyć terminy: ζωή [dzoé], βίος [bíos] i ψυχή [psyché]. Dlatego p. w czystej postaci występował jedynie na początku dziejów filozofii europejskiej, później przekształcając się w poglądy pokrewne, jak a) hylozoizm (wszelka materia jest obdarzona życiem) – jońscy filozofowie przyrody, stoicy, J. O. de La Mettrie, P. Teilhard de Chardin; b) panpsychizm (cały świat jest nie tylko ożywiony, lecz także ma naturę psychiczną) – stoicy, G. Bruno, B. Spinoza, G. W. Leibniz, F. W. J. Schelling, G. Th. Fechner; c) witalizm (w naturze każdego organizmu tkwi pozaempiryczny czynnik witalny niewyjaśnialny w terminach materialnych) – Arystoteles, Paracelsus, F. M. van Helmont; d) neowitalizm (swoistość i złożoność zjawisk życiowych nie da się zredukować do procesów fizykochemicznych) – H. Driesch, H. Bergson; e) panprotopsychizm (materia jest w stanie wytworzyć, drogą stopniowej komplikacji struktur i powstawania nowych jakości systemowych, również takie układy, które są zdolne do odbioru wrażeń i do czynności psychicznych) – B. Rensch.

P. stanowi niemal przeciwny biegun współczesnych poglądów kosmologicznych przyjmujących, że życie we wszechświecie jest fenomenem rzadkim i mało prawdopodobnym, wszechświat bowiem jest niewyobrażalnie wielki. Mimo to poszukuje się w nim jakichkolwiek form życia (egzobiologia, astrobiologia) lub inteligencji pozaziemskiej (program SETI itp.). Za echo starożytnych poglądów może uchodzić teoria Gai (Ziemia jest superorganizmem – J. E. Lovelock, L. Margulis) lub nawet niektóre holistyczne idee „świata-organizmu”, wg których tzw. materia nieżywa jest uznawana za produkt odwiecznie istniejącego świata żywego (A. Meyer-Abich, R. M. Müller). Życie trwa i nie tylko wytwarza materię nieorganiczną, ale ją także ożywia; trwa bowiem nieustanna witalizacja, a zmieniają się jedynie nośniki życia.

Współcześnie pojęcie p. jest rzadko używane, niekiedy jest synonimem panteizmu hylozoistycznego, panteizmu witalistycznego.

B. Rensch, *Biophilosophie auf erkenntnistheoretischer Grundlage. (Panpsychistischer Identismus)*, St 1968; E. Benton, *Vitalism in Nineteenth-Century Scientific Thought. A Typology and Reassessment*, *Studies in History and Philosophy of Science* 5 (1974) z. 1, 17–48; S. Hameroff, *Quantum Vitalism*, *Advances. The Journal of Mind-Body Health* 13 (1997) z. 4, 13–22; M. Lenzi, *Platonic Polypsychic Pantheism*, *The Monist* 80 (1997) z. 2, 232–250; S. Dick, *Life on Other Worlds. The 20th-Century Extraterrestrial Life Debate*, C 1998 (*Życie w innych światach. Dwudziestowieczna debata nad życiem pozaziemskim*, Wwa 2005); S. R. Hameroff, „Fundamentalality”. *Is the Conscious Mind Subtly Linked to a Basic Level of the Universe?*, *Trends in Cognitive Sciences* 2 (1998) z. 4, 119–124; R. J. Huggett, *Ecosphere, Biosphere, or Gaia? What to Call the Global Ecosystem*, *Global Ecology and Biogeography* 8 (1999) z. 6, 425–431; W. Ługowski, *Drzewo poznania. Sykomora filozofii biologii*, Wr 1999; M. Lipkind, *Definition of Consciousness – Impossible and Unnecessary*, w: *Integrative Biophysics. Biophotonics*, Dor 2003, 467–503; G. E. Allen, *Mechanism, Vitalism and Organicism in Late Nineteenth and Twentieth-Century Biology. The Importance of Historical Context*, *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 36 (2005) z. 2, 261–283; A. Misiołek, *Próby redefinicji kategorii życia w historii myśli filozoficznej. Studium filozoficzno-historyczne*, Mysłowice 2005; J. Turney, *Gaia. Nice Is not Enough*, *Interdisciplinary Science Reviews* 30 (2005) z. 1, 5–10.

Marian Wnuk